

***Fair play* jako ekspresja duchowości. Dylematy z obszaru sportu, pedagogiki i religii**

***Fair play* as an expression of spirituality. Dilemmas in the area of sport, pedagogy and religion**

Streszczenie: W artykule poruszono kwestię wzajemnego przenikania się trzech obszarów: sportu, pedagogiki i religii. Okazuje się, co potwierdzają coraz liczniejsze badania, że w żadnym z nich nie da się pominąć duchowości, choć każdy z obszarów odmiennie do niej podchodzi. W tekście podjęto próbę wskazania wspólnych wartości promowanych na obszarze pedagogiki i sportu, które zachowując swoją odrębność i specyfikę, dają się sprowadzić do przydatnej czy wręcz niezbędnej z pedagogicznego punktu widzenia kategorii duchowości. Jedną z takich kategorii jest zasada *fair play*, która w historycznym procesie rozwinęła się od prostej zasady uczciwej rywalizacji do wzniosłej idei szlachetności, co sytuuje ją w tej samej przestrzeni, w której rozważa się kategorię duchowości.

Słowa kluczowe: fair play, duchowość, pedagogika, wychowanie, edukacja, sport, religia.

Abstract: The submitted text raises the issue of mutual relation of three areas: sport, pedagogy and religion. It turns out, which is confirmed by numerous studies, that none of them can be thought of without spirituality, although each of the areas approaches it differently. The text attempts to identify common values promoted in the field of pedagogy and sport, which, while maintaining their separateness and can be reduced to a useful or even pedagogically necessary category of spirituality. One of such categories is the principle of fair play, which in the historical process has developed from the simple tenet of fair competition to the sublime idea of nobility, which places it in the same space in which the category of spirituality is considered.

Keywords: spirituality, pedagogy, upbringing, education, sport, religion.

Wprowadzenie

W literaturze światowej na temat sportu i jego istotnych funkcji społecznych, ważne miejsce przypada zasadzie *fair play*. Co do walorów wychowawczych, edukacyjnych, integracyjnych, moralnych, psycho-

logicznych sama zasada nie budzi wątpliwości⁴⁰. Zwłaszcza w obszarze pedagogiki sięga się po nią często, gdyż stała się już uniwersalnym regulatorem zachowań i postaw nie tylko w ramach szeroko rozumianej rywalizacji sportowej, lecz także wręcz niezbywalnym czynnikiem porządkującym aktywność człowieka w biznesie, polityce, nauce czy religii. Można ją więc uznać za istotny moralny postulat a zarazem wzorzec zachowań niezbędny do sprawnego, harmonijnego funkcjonowania współczesnego społeczeństwa, co pozostaje przecież jednym z nadrzędnych celów wychowawczych i edukacyjnych. Problem z zasadą *fair play* polega jednak na tym, że mimo jej powszechnej akceptacji, w konkretnych przejawach życia społecznego bywa ona ignorowana, lekceważona, pomijana, a czasami wręcz traktowana jako przeszkoda na drodze do realizacji celów aktywności człowieka na wyżej wymienionych obszarach. Jej uniwersalny charakter stał się zarazem jej przekleństwem. W powszechnym bowiem odbiorze, to co ogólne pozostaje niezobowiązujące, czysto postulatywne, nie dorównuje przepisom czy normom prawnym, jasnym, jednoznacznym, nie budzącym wątpliwości. Jeśli w imię zasady *fair play* postuluje się wstrzymanie rywalizacji ze względu na nadrzędne dobro przeciwnika, którego zdrowie bądź życie mogą być w konkretnych sytuacjach zagrożone, to cóż stoi na przeszkodzie, aby ze względu na także ważny cel, jakim jest zwycięstwo, sukces, satysfakcja, radość kibiców, spełnienie, nie odejść czasami od tej zasady i w bezwzględnym uporze celu tego nie osiągnąć?

Szukając pomysłu na przywrócenie zasadzie *fair play* należytego jej miejsca i rangi nie wystarczy, jak się wydaje, ograniczanie się do samej zasady, odsłaniania jego nieznanych dotąd, ukrytych znaczeń i konotacji, nie wystarczy szeroko zakrojona kampania na rzecz *fair play* w sporcie i w życiu społecznym, przywoływanie najchlubniejszych nawet zachowań i ich popularyzacji (nie rezygnując oczywiście z solidaryzowania się ze wszelkimi działaniami waloryzującymi tę zasadę), bądź też piętnowania rażących przykładów jej łamania. Niezbędne okazuje się, jak się wydaje, bliższe przyjrzenie się wybranym obszarom życia społecznego, na których zasadę tę próbuje się wcielić w życie. Odn-

⁴⁰ K. Kowalik, *Fair play między moralnością a prawem na przykładzie religii i sportu*, [w:] Z. Borysiuk, J. Kostorz (red.), *Fair play w sporcie, edukacji i życiu*, Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii Politechniki Opolskiej; Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2017, s. 152.

leżć tam bowiem można zasady pokrewne, które adekwatnie do obszaru, spełniają podobną rolę. Odnaleźć tam można wręcz prawdziwych „sprzymierzeńców” tej zasady. Wśród nich na uwagę zasługuje szczególnie szeroko pojęta duchowość – antropologiczna wartość, traktowana dziś po macoszemu, przedstawiana jako przejaw stagnacji, kojarzona ze środowiskami konserwatywnymi oraz z religią, której coraz trudniej zachować pozycję regulatora życia społecznego, co niejednokrotnie z ubolewaniem stwierdzają socjologowie odsyłający do swoich badań. W niniejszym przedłożeniu chodzić będzie o wyodrębnienie przykładów ze świata sportu oraz religii, w których zasada *fair play* oraz duchowość pełnią pokrewne funkcje oraz o ocenę ich edukacyjnych walorów. Pedagogika na ich sprzymierzonym działaniu mogłaby istotnie zyskać w swoich zabiegach zmierzających do wychowania i wyedukowania człowieka na miarę wyzwań stojących przed współczesnym młodym pokoleniem.

Poszukiwanie uniwersalnych wartości jako wyzwanie współczesnej pedagogiki

Jak pisze Kazimierz Szmyd, „(...) przed edukacją staje trudne zadanie przywrócenia specyficznie ludzkim, antropologicznym wartościom należytej rangi edukacyjnej i miejsca w życiu jednostkowym i wspólnotowym w procesie wychowania. Chodzi o ‘przywrócenie’ w przekazie edukacyjno-wychowawczym młodemu pokoleniu takich znaczeń kulturowo-antropologicznych, które budują humanistyczne relacje człowieka z człowiekiem i jego światem, z biosferą własnego istnienia, jako gatunku ‘naczelnego’ w tym świecie. (...) o jakie wartości należy zabiegać w procesach wychowawczych i edukacyjnych współczesnej szkoły? Czym są wartości, jaką pełnią rolę w życiu człowieka i istnieniu kultury ludzkiej, jaka jest ich ranga antropologiczna i ‘humanotwórcza’. Czy wyznaczają one i stymulują człowieka w urzeczywistnianiu jego misji kulturotwórczej, osobowej i wspólnotowego rozwoju ludzi jako istot obdarzonych pełnią świadomości swojego istnienia i tworzenia świata humanistycznego, zachowując jednocześnie jego naturalne i kulturowe zasoby”⁴¹. Zadania, jakie piętują się przed współczesną pedagogiką,

⁴¹ K. Szmyd, *Wartości i antywartości. W stronę szkoły aksjologicznie uniwersalnej*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2017, s. 115–116.

o których wspomina Szmyd, przynaglają teoretyków i praktyków z tego obszaru do poszukiwania uniwersalnych, trwałych wartości, które z jednej strony gwarantowałyby ciągłość procesu socjalizacji spajającego tożsamość kulturową przeszłych i współczesnych pokoleń, z drugiej zaś uwzględniałyby dynamikę zmian, których rozmiar i swoista „innowacyjność” zdewaluowały, jak się zdaje, wiele z tych wartości, które uchodziły dotąd za uniwersalne. Czy są jakieś nowe, nieznanne jeszcze, bądź nie do końca uświadomione wartości, których odkrycie, popularyzacja i aplikacja odmieniłyby oblicze dzisiejszej pedagogiki i wychowania? Z analizy Szmydta wynika, że chodzi nie tyle o poszukiwanie nowych wartości uniwersalnych, humanistycznych, lecz bardziej o przywrócenie owym wartościom należytej rangi edukacyjnej. Z tą konstatacją autor niniejszego artykułu głęboko się solidaryzuje. Żyjemy bowiem w czasach ścierania się przeciwstawnych wartości. Zdominowanie jednej przez drugą nie pozostaje bez wpływu na wychowanie i edukację, gdyż zarówno wychowujący i edukujący jak wychowywani i edukowani nie żyją w próżni, hołdują różnym wartościom i dają im wyraz w codziennym funkcjonowaniu, również na polu zawodowym oraz szkolnym. Przywrócenie wartościom należytej rangi w procesie edukacji i wychowania wydaje się najistotniejszym zadaniem, jakie stoi przed współczesną pedagogiką, ponieważ „sprawa wartości w wychowaniu została gdzieś w ubiegłych latach i systemach nieco pominięta, oddalona, a nawet zupełnie wyparta. Dlatego dziś coraz częściej mówi się o powrocie do takiego systemu, gdzie wartości będą jedną z najistotniejszych treści programowych”⁴².

Przynaglającym argumentem do poszukiwania aksjologicznego ładu w procesie wychowania i edukacji jest m.in. trudność w godzeniu wartości ekonomicznych z edukacyjnymi, przy czym wartości ekonomiczne należy tu traktować jako zbiorczą kategorię odnoszącą się do czynników zaburzających hierarchię wartości. „Sytuację dylematów aksjologicznych komplikują trudne do pogodzenia postulaty równoczesnego podnoszenia jakości kształcenia i obniżania jego kosztów, a więc konieczność godzenia wartości edukacyjnych z ekonomicznymi”⁴³. Poza

⁴² P. Kowolik, L. Pośpiech, *Istota wartości i ich znaczenie w edukacji*, „Nauczyciel i Szkoła” 2009, 3–4, s. 21.

⁴³ K. Olbrycht, *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, „Pedagogia Christiana” 2012, nr 1.

tym nie wolno tracić z oczu fundamentalnej zmiany paradygmatu – dawniej dominował etos pracy – dzisiaj na czoło wysuwają się wartości kultywowane w obszarze czasu wolnego. W tradycyjnym społeczeństwie dominował etos pracy. Dzisiaj wartości tam realizowanych (pracowitość, odpowiedzialność, samorealizacja, zarobki, kariera, znaczenie, uznanie) poszukuje się na innych obszarach – w czasie wolnym i m.in. w sporcie. Ponieważ sport stał się elementem kultury, stał się tym samym miejscem, gdzie realizacja podobnych celów także jest możliwa. Wydaje się, że z czasem sport stał się miejscem, gdzie realizacja takich celów jest skuteczniejsza aniżeli w ramach etosu pracy. Być może stąd bierze się trudność w należytej ocenie roli sportu w życiu jednostki i społeczeństwa, gdyż oceny tej dokonuje się z nieaktualnej już perspektywy etosu pracy⁴⁴. Obecnie bardziej liczy się przeżycie, doznanie, czy emocja. Analitycy zachodni dowodzą, że przyczyną przeorientowania się na przeżycie i doznanie jest efektem przemian, jakie dokonały się we współczesnym społeczeństwie. Mamy dziś do czynienia z odejściem od społeczeństwa braków i niedostatków do społeczeństwa nadmiaru, co sprawia, że z ekonomicznego punktu widzenia, potrzeba zaspokojenia podstawowych potrzeb, jak mieszkanie, wyżywienie czy odzież, staje się mniej istotna, niż niegdyś. Rodzi to nowy styl życia, w którym na pierwszym miejscu umieszcza się już nie typowe dla społeczeństwa industrialnego klasyczne wartości, lecz wartości jednoznacznie kojarzone z czasem wolnym⁴⁵.

OFICyna
WYDAWNICZA

⁴⁴ Por. G. Wydra, *Sportpädagogik zwischen schulischer Pflicht, Gesundheitsorientierung und Erlebnishunger*, Saarbrücken 2007.

⁴⁵ „Die Ursachen für die Entwicklung der Erlebnisorientierung kann man in der Veränderung der Gesellschaft von einer Mangel- hin zu einer Überflussgesellschaft sehen. Mit den steigenden Einkommen wurden die relativen finanziellen Aufwendungen für die existentiellen Bedürfnisse des Lebens (Wohnung, Ernährung, Kleidung) immer geringer. Die freien finanziellen Ressourcen erlaubten die Entwicklung eines neuen Lebensstils, bei dem nicht mehr die klassischen Werte der Industriegesellschaft im Mittelpunkt standen, sondern die Werte der Freizeit: Spaß-Haben wurde zu einer neuen Leitidee”. G. Wydra, *Sportpädagogik zwischen schulischer Pflicht, Gesundheitsorientierung und Erlebnishunger*, s. 131.

Wychowawczy i edukacyjny walor sportu – próba krytycznego spojrzenia

„Generalnie mówi się o trzech podstawowych interpretacjach sportu: ludyczna, agonistyczna oraz pedagogiczna”⁴⁶. Dla nas najbardziej interesująca jest tu interpretacja pedagogiczna. O wychowawczej roli sportu mówi się od czasów Pierre’a de Cubertina, który, nawiązując do starożytnych igrzysk olimpijskich i wznawiając je w nowożytnej wersji, wierzył w możliwość istotnej zmiany obyczajów i uratowanie ludzkości przed upadkiem promując ich uniwersalny przekaz ujęty w adagium *fair play*. Początkowo rywalizacja sportowa w ramach igrzysk opierała się skutecznie dążeniom do zwyciężania za wszelką cenę z pomijaniem fundamentalnych wartości, jak uczciwość, bezinteresowność, szacunek dla przeciwnika, pierwszeństwo satysfakcji z uczestnictwa w rywalizacji przed bezwzględnym dążeniem do sukcesu⁴⁷. Zasada *fair play* tak długo mogła wyznaczać standardy uczciwej rywalizacji, jak długo pozostawała na szczycie hierarchii wartości nie tylko samych sportowców, lecz także trenerów, sędziów, działaczy oraz kibiców. Z czasem interesy wyżej wymienionych grup zaczęły się rozchodzić. Sportowcy nad satysfakcją przedkładać zaczęli wymierne korzyści, medale, sławę, pieniądze. Podobnymi „wartościami” kierować zaczęli się także trenerzy i działacze. Również kibice, niegdyś wiwatujący z równym zapałem swoim i obcym, dziś oczekują zwycięstwa swoich za wszelką cenę, wybacząc swoim zachowania urągające zasadzie *fair play* i głęboko potępiając

⁴⁶ M.Z. Stepulak, *Psychologiczny wymiar wychowania poprzez sport*, [w:] P. Mazur (red.), *Wychowanie poprzez sport*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełm, 2014, s. 30.

⁴⁷ Z dłuższej perspektywy łatwiej zauważyć, że szlachetność, rycerskość, bezinteresowność sportu była rodzajem „fanaberii” wyższych sfer wiktoriańskiej Anglii. Zupełnie inne podejście do rywalizacji sportowej wykazywały niższe, robotnicze warstwy tegoż społeczeństwa, dla których wymierny sukces stanowił wartość nadrzędną, a silna wola jego osiągnięcia szybko zaowocowała zachowaniami trudnymi do zaakceptowania (mowa tu m.in. o narastającej brutalizacji sportu). Pociągało to konieczność coraz precyzyjniejszych i skutecznych uregulowań (np. powołanie instytucja sędziego). Sport zawodowy swoje źródło ma nie w wyidealizowanej arystokratycznej wersji sportu, lecz właśnie tej, wywodzącej się z niższych warstw angielskiego społeczeństwa. Z tego właśnie powodu arystokracja wprowadziła reguły amatorstwa, chcąc z uprawiania niektórych dyscyplin wykluczyć przedstawicieli niższych warstw.

takie same zachowania u przeciwników. Powyższe przewartościowania istotnie wpływają na postrzeganie sportu jako metody i środowiska wychowawczego i edukacyjnego.

Skorelowaniu sportu z wychowaniem i edukacją nie sprzyjają także negatywne zmiany, jakie dokonały się w obszarze pedagogiki, która zdaje się uciekać od ponadczasowych wartości, a koncentrować na praktycznej adaptacji wychowanka do współczesnej cywilizacji przez wyposażenie go w niezbędne narzędzia umożliwiające taką adaptację. „Cele deklarowane – rozwijanie podmiotowości, postaw twórczych, krytycyzmu, odpowiedzialności za siebie, innych i świat, otwartości i postaw dialogowych wobec innych – szczególnie tych różniących się kulturowo – stanowią bardzo często jedynie ogólnikową, ‘dekoracyjną’ nadbudowę procesów kształcenia młodego pokolenia. Dzisiejsza edukacja jest bowiem w praktyce edukacją do skutecznego funkcjonowania we współczesnej cywilizacji, do bezwzględnej konkurencji, bezkompromisowej, nierzadko prowadzonej kosztem innych, walki o sukces, o pozycję materialną, społeczną i towarzyską a przynajmniej do umiejętnego adaptowania się do zaistniałej sytuacji”⁴⁸.

Duchowość jako niedocenione źródło i cel wychowania przez sport

Choć wielu próbuje wyeliminować zagadnienie duchowości jako rzekomo nieistotnego czynnika zdrowia, sukcesów sportowych, tężyzny, dobrostanu itp., bądź przynajmniej je wyizolować przedstawiając jako marginalny i w zasadzie zbędny przyczynek do badań w zakresie nauk humanistycznych i społecznych, w tym nauk o zdrowiu, kulturze fizycznej i sporcie, to co jakiś czas pojawiają się opracowania i raporty z badań pokazujące, że duchowości nie da się wykluczyć z badań podejmowanych w tym zakresie⁴⁹. Co więcej, jej często motywowane ideolo-

⁴⁸ K. Olbrycht, *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, s. 95–96; R. Solecki, *Duchowy wymiar wychowania*, „Debata Edukacyjna” 2010, nr 3, s. 67.

⁴⁹ Por. N. Dhar, S.K. Chaturvedi, D. Nandan, *Spiritual health, the fourth dimension: a public health perspective*, „WHO South-East Asia Journal of Public Health” 2013, nr 1, s. 3. Por. także, N. Toledano, *Looking for God, meaning, physical fitness and beyond: the religious and spiritual space in sport entrepreneurship*, „International Entrepreneurship and Management Journal” 2019, s. 2.

gicznie, ignorowanie istotnie wpływa na wiarygodność badań⁵⁰. W tym kontekście ze zdziwieniem należy przyjąć opinię, zgodnie z którą, rzekomo nadmiernie polega się dziś na badaniach jakościowych⁵¹. A przecież postulat dowartościowania badań jakościowych bierze się właśnie z potrzeby uwzględnienia tych aspektów, które trudno zdiagnozować i zweryfikować na podstawie samych tylko badań ilościowych. Jednym z takich aspektów jest duchowość, rozległy obszar osobowości człowieka stanowiący o jego indywidualności i odrębności. Cytowany wyżej Crust stwierdza, że duchowość jest iluzją, choć nie brak jej przydatnych funkcji (...). Krytykuje duchowość w imię logiki samosprawdzającej się przepowiedni – dzieje się tak, jak chcielibyśmy, by się działo. Ten zarzut można odwrócić (przeciwko autorowi artykułu) – jeśli uważamy, że duchowość jest złudzeniem, to tak budować będziemy uzasadnienie i dobierali argumenty, by teza się potwierdziła.

Argument z doświadczenia duchowego, niekoniecznie tylko religijnego, uchodzi za argument jednostronnie subiektywny, nie dający się zweryfikować, niemniej jego pomijanie wcale nie musi skutkować obiektywizacją wyników badań. Nie ma tutaj miejsca na głębsze drążenie przyczyn takiego stanu rzeczy, niemniej warto zwrócić uwagę, że sy-

⁵⁰ Wątpliwości dotyczą między innymi rzekomego niebezpieczeństwa afirmacji duchowości kosztem psychologii, która do tego stopnia rozwinęła swoje wpływy w obszarze sportu, że gotowa jest wykluczyć jakiegokolwiek inne czynniki, które mogłyby zakłócić jej dominację. „However, it is argued in this paper, that the integration of spirituality into sport psychology consultations is a retrograde step that may undermine the credibility of a growing discipline, which through scientific endeavour, has managed to dispel myths and negative connotations to gain academic and professional recognition”. L. Crust, *Challenging the 'Myth' of a Spiritual Dimension in Sport*, „Athletic Insight. The Online Journal of Sport Psychology” 2006, nr. 2, s. 18.

⁵¹ „Whilst non-traditional methods of enquiry are valuable in the process of knowledge acquisition, there is a danger that the recent trend towards qualitative work in sport (Munroe-Chandler, 2005) goes too far. It is clear that knowledge based on statistical evidence alone negates the rich, descriptive information which can further understanding of the phenomena. However, the over reliance on personal testimonies is also a dangerous approach. Clearly a mixed methodology would seem to provide some middle ground, but this too, is not without problems. Where personal accounts and descriptions may help in establishing conceptualisations and aid the development of constructs in the early stages of knowledge development (Thomas & Nelson, 2001), there are some serious drawbacks to qualitative research that must be considered”. L. Crust, *Challenging the 'Myth' of a Spiritual Dimension in Sport*, s. 21–22.

tuuje się on w szerszej perspektywie sporu o naukowy charakter nauk przyrodniczych i humanistycznych, a tym samym sporu o pierwszeństwo dwóch odmiennych typów poznania. Spór ten, także w kontekście historycznym, opisuje m.in. prof. Tadeusz Gadacz, który począwszy od Hermholtza, przez Diltheya, Heideggera aż po Gadamera, krytycznie odnosi się do faworyzowania nauk przyrodniczych kosztem humanistyki i domaga się przywrócenia humanistyce i filozofii należnego im miejsca⁵². Przypomina dobitnie, że w naukach humanistycznych chodzi przede wszystkim o zrozumienie, a nie jedynie o obiektywne poznanie, któremu hołduje pozytywistycznie uwarunkowane poznanie matematyczno-przyrodnicze.

We wskazanym powyżej sporze upatrywać należy także negatywnych zjawisk w edukacji i wychowaniu, które skupiają się na jednostronnym wdrażaniu edukowanych i wychowywanych do skutecznego funkcjonowania we współczesnej cywilizacji. Przy takim podejściu nie ma miejsca na te wartości, które streszcza pojęcie „duchowości”, jako zdolności zrozumienia samego siebie i podjęcia drogi do samorealizacji⁵³.

Sport jest elementem kultury popularnej. Bardzo istotne jest jego usytuowanie w świadomości współczesnego człowieka. Doświadczenie sportowców ociera się o doświadczenie duchowe, często wprost religijne. Badacze jednak nie są zgodni co do potrzeby zarówno wykorzystania walorów duchowości w dążeniu do poprawy wydolności, a co za tym idzie także wyników sportowej rywalizacji, jak i podejmowania badań w tym zakresie. Są tacy, którzy wprowadzanie elementów duchowości czy wręcz przyjmowania perspektywy duchowej czy religijnej w interpretacji fenomenu sportu, uważają albo za niedopuszczalne, albo przynajmniej przedwczesne, obstając za suwerennością psychologii sportu na tym obszarze. Inni z kolei uważają, że zbyt długo zwlekano z tym naukowym eksperymentem, i postulują poszerzenie frontu badawczego w zakresie sportu i duchowości.

Jeśli chcemy mówić o wychowawczej i edukacyjnej funkcji sportu z uwzględnieniem duchowości jako specyficznego aspektu tej funkcji, wskazać należy na wybrane przynajmniej miejsca, gdzie sport i duchowo-

⁵² Por. T. Gadacz, *Nauki humanistyczne między bio-, info-, techno- a „wciskaniem kitu”*. Metodologiczne podstawy nauk humanistycznych, „Debata Edukacyjna” 2010, nr. 3.

⁵³ Por. M. Dziewiecki, *Kochać i wymagać*, Wydawnictwo eSPE, Kraków 2006, s. 196.

wość zdają się do siebie zbliżać i wzajemnie uzupełniać. Już na wstępie należy odnotować poważny niedostatek badań w zakresie relacji sportu i duchowości⁵⁴, mimo że wrażenie może być inne, wszakże nie brakuje, zwłaszcza w mediach, odniesień do duchowości, przynajmniej jeśli chodzi o terminologię z tego obszaru tematycznego⁵⁵. Takie działania zdają się jednak raczej szkodzić rzeczowemu namysłowi nad licznymi powiązaniem i zależnościami tych dwóch wymiarów⁵⁶. Uwzględnienie duchowości w świecie sportu otwiera bowiem nowe możliwości dyskusji zarówno na temat fizycznej aktywności człowieka jak i sportowej rywalizacji na wszystkich poziomach, począwszy od sportu szkolnego

⁵⁴ Por. Y.-E. Noh, S. Shahdan, *A systematic review of religion/spirituality and sport: A psychological perspective*, „Psychology of Sport and Exercise” 2020, s. 8.

⁵⁵ „The media uses sensationalism (Walsh, 1982) and choose highly emotive language to capture public attention. It is doubtful whether the choice of terminology used to sell newspapers is based on a scientific understanding of concepts such as ‘spirit’, ‘mental toughness’ and ‘resilience’. A quick search of the British Broadcasting Corporation (BBC) sports website reveals how certain words and phrases can become part of sporting culture (...). Over four hundred articles refer to the word ‘Spirit’, many of which are included in the title such as ‘spirited display’, ‘fighting spirit’ and ‘spirited comeback’. In media writings and interviews with athletes, coaches and managers, questions using such terms as ‘spirit’ to describe the attitude and commitment of players in adverse circumstances, can lead to confusion and further complications. So how can researchers ensure that the language used by athletes is their accurate assessment of the experience they have had – and not just based on selective perceptions and common language that has been learned via loose media terminology?” L. Crust, *Challenging the ‘Myth’ of a Spiritual Dimension in Sport*, s. 20.

⁵⁶ „The evidence presented in this paper suggests that the calls for the integration of a spiritual dimension in sport (...) are somewhat premature and potentially more problematic than might have initially appeared. With increased demand for the services of sport psychology consultants, it appears athletes are taking the psychological elements of preparation and performance more seriously. The discipline appears to have dispelled numerous ‘myths’ concerning the relevance and usefulness of sports psychology (...). Part of this process has involved athletes beginning to use and appreciate the importance of psychological techniques. Some of these techniques, including those used to develop relaxation (meditation), have been adapted from religious forms – with the religious significance removed. Some researchers appear to advocate adding the religious and spiritual factors back into the sport domain (...). Given the near collapse of orthodox religions in some countries (...), this appears to be an unwise decision, and one that may risk the credibility of the discipline.” L. Crust, *Challenging the ‘Myth’ of a Spiritual Dimension in Sport*, s. 24–25.

aż po reprezentujący najwyższy poziom – sport profesjonalny⁵⁷. Okazuje się bowiem, że wyników sportowych nie sposób już dalej opierać jedynie na wydolności doskonalonej i wypracowywanej za pośrednictwem ciężkich treningów. Do tego potrzebne jest także uwzględnienie i specyficzne wprzęgnięcie do tych zabiegów całej osobowości sportowca łącznie z jego życiowym nastawieniem, systemem wartości i światopoglądem. Co ciekawe, postulat taki formułowany jest nie tylko przez środowiska związane z jakąś religią czy wyznaniem, lecz także tych, którzy domagają się radykalnego oddzielenia duchowości od religii traktując tę pierwszą jako naturalną formę ekspresji osobowości⁵⁸.

Jednym z miejsc współegzystencji duchowości i sportu jest zdrowie (w przypadku tego drugiego traktowanego niejednokrotnie jako głównej funkcji sportu i rekreacji). W dotychczasowych badaniach i publikacjach zajmowano się typowym trójkątem zdrowia: fizycznym, psychicznym i społecznym. Niezbędne jest, jak się okazuje, dodanie czwartego elementu – dobrego duchowego samopoczucia jednostki (dobrostan duchowy), czyli stanu bycia, w którym jednostka zdolna jest radzić sobie z codziennymi problemami żywymi w sposób, który prowadzi do realizacji pełnego potencjału, sensu i celu życia oraz spełnienia wewnętrznego. Taki stan bytu jest możliwy do osiągnięcia przez samoroz-

⁵⁷ Por. E. Hurych, *The perception of spirituality in different selected areas of movement activity*, [w:] I. Jirásek; J. Kosiewicz; D.N. Roberson J.R. (red.), *THE 3th International Society For The Social Sciences Of Sport Conference*, Olomouc, 2012. „Spirituality needs to be demystified by cultivating those desired spiritual practices and temperaments, which drives individuals to ensure optimum health, fulfilment, productivity and creativity. It is a myth when people tend to associate spirituality with gloom and ‘killJoy’ approach. Based on the Sharpio study, spirituality is viewed as being cheerful, being authentically and meaningfully involved in daytoday activities, appreciating mesmerizing poetry, music and art; natures’ exhilarating charm, which are the qualities beyond mundane. It echoes its voice for being away from comparisons, jealousy, ego, anger deceit and greed. It refers to exploring self in relation to outer world and, contributing to the flowing stream of human culture in whatever small way. For healing the self it is essential that jealousy, envy and hatred in the inner self be done away with. Instead, people need to embrace spiritual values of involvement with detachment, truth, love, forgiving themselves and others”. N. Dhar, S.K. Chaturvedi, D. Nandan, *Spiritual health, the fourth dimension: a public health perspective*, s. 4.

⁵⁸ Por. I. Jirásek, *Religion, Spirituality, and Sport: From Religio Athletae Toward Spiritus Athletae*, „Quest” 2015, nr. 3. Por. także, E. Emrich, *Werte im Sport: einige soziologische Anmerkungen über Werte und Wertungen*, „Leistungssport” 2002, s. 25.

wój, samorealizację i transcendencję⁵⁹. Przenosząc to na grunt sportu, nie można nie zauważyć, że jest on także w stanie zaspokoić wiele z wyżej wymienionych wymiarów naszej egzystencji. Koniecznym byłoby jednak przywrócenie tej dziedzinie życia zapoznanych i niedocenianych aspektów, rzekomo nie dających się zharmonizować z dominującym ludycznym jego charakterem. Jednostronne przesunięcie sportu do obszaru rozrywki, formy spędzania wolnego czasu, kultu ciała czy widowiska przy jednoczesnym przeakcentowaniu sukcesu i zwycięstwa jako głównego celu rywalizacji sportowej sprawia, że staje się on dysfunkcyjny chociażby w obszarze pedagogiki⁶⁰. Włączenie aspektów duchowości daje szansę powrotu sportu do wypełniania tych ról, które przez lata były z nim jednoznacznie kojarzone. Wszakże sformułowania typu „postawa sportowa”, „sportowy gest”, „niesportowe zachowanie” to nic innego, jak dowód głębokiego osadzenia się w świadomości społecznej owych ról, wyraz oczekiwania, że tam właśnie wartości humanistyczne doznawać będą nadal troski i afirmacji.

Z historii sportu, zwłaszcza sportu olimpijskiego, wiemy, że był on głęboko skorelowany z religią, a bez niej był wręcz nie do pomyślenia. Nie bez powodu Pierre de Coubertin nawiązywał do tej korelacji u progu nowożytnych igrzysk. Eugen Drewermann, kontrowersyjny duchowny katolicki, psycholog i psychoanalityk, z rozczarowaniem i ironią odnosi się do prób traktowania sportu jako wentyla bezpieczeństwa ludzkiej agresji, której coraz więcej w życiu publicznym. Nie negując zasadności i przydatności takiej praktyki twierdzi, że jest ona niczym w stosunku do tego, co w tym zakresie miała do zaoferowania religia z jej rytuałami przetwarzania agresji. „Dla Majów, Azteków i Zapoteków boisko kultowe było wyobrażeniem nieba, 'piłka' symbolizowała słońce, a zmagania walczących drużyn było rozstrzygającym o życiu i śmierci starciem między siłami świata i ciemności – nie tylko los drużyny

⁵⁹ Por. N. Dhar, S.K. Chaturvedi, D. Nandan, *Spiritual health, the fourth dimension: a public health perspective*, s. 3.

⁶⁰ „Sportangebote sind ein Teil des Erziehungsauftrages des Jugendstrafvollzugs, aber bislang noch kein systematischer Bestandteil in der Vollzugsplanung. Erfahrungen zeigen, dass die Potenziale des Sports in der Praxis des Strafvollzugs nicht ausreichend genutzt werden: Sport wird eher als freizeitorientiertes Angebot gesehen und noch zu wenig als Methode für Erziehung und Resozialisierung angewandt“. S. Behn, V. Schwenzer, *Gewaltprävention durch Sport?*, „Sozial Extra“ 2007, 9–10, s. 29.

przegrywającej, także los całego narodu zależał pośrednio od wyniku owej 'gry'. (...) Gracze byli w chwili swego występu reprezentantami, kapłanami i protagonistami porządku świata. 'Agresja' wyładowująca się w rytualnej grze wpisana była w określone reguły i służyła odwzorowaniu i zachowaniu wiecznego porządku. Gra pouczała jednostkę o tym, że jest ona (tylko) częścią owego porządku – małością swego cielesnego bytu stanowiąc jedynie znikającą falę w oceanie, a przecież za sprawą swego ducha posiadającą udział w możliwości świetlistego przemienienia. (...) Boską gra w piłkę życia łączyła człowieka tak z otaczającą go naturą, jak i z głębokimi pokładami jego psychiki, otwierając mu drogę do najistotniejszych pytań ludzkiej egzystencji. Gra bogów była kultowym pouczeniem, w jaki sposób należy zgodnie z boskimi zamierzeniami rozgrywać i własne życie"⁶¹. Głębokiego wymiaru symbolicznego⁶² sportu nie da się już wyprowadzić ze współczesnych widowisk sportowych, które zdaniem Drewermanna zdają się wręcz pierwotnym jego znaczeniom zwyczajnie zaprzeczać. „Przyrównajmy to teraz do meczy piłki nożnej rozgrywanych na naszych współczesnych stadionach! Bez wątpienia i one służą odreagowaniu impulsów agresji. Jednak rzeczywistość, z którą budują one związek to nie porządek i mądrość natury, lecz świat *businessu i marketingu* – to nie wewnętrzne skupienie, lecz powierzchowna rozrywka, nie interpretacja sensu życia, lecz rozkładające system nerwowy stępienie wszelkiej aktywności myślowej jest celem tego rodzaju imprez. Powstaje wrażenie, jak gdyby spośród religijnych intencji uroczystości i gier kultowych pozostały, w swej zewnętrznej zresztą tylko postaci, jedynie 'sport' i 'teatr' – podobnie jak stało się to w starożytnej Grecji, gdzie rytuały kultowe z Olimpii i Epidauros uległy degeneracji

⁶¹ E. Drewermann, *Chrześcijaństwo i przemoc*, Zakład Wydawn. Nomos, Kraków 1996, s. 261–263.

⁶² Aspekt symboliczny sportu domaga się osobnego opracowania. W tym miejscu warto jedynie zasugerować, aby edukacja uwzględniała świat symboli, który jest naszym naturalnym światem, i w każdym obszarze życia, a więc także w sporcie, myślenie symboliczne, wyobrażenia symboliczne były uwzględniane. Por. G. Durand, *Wyobrażenia symboliczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa C 1986, s. 139. Por. także, K. Pytlik, *Ku humanizmowi jutra*, [w:] Z. Marek; M. Madej-Babula (red.), *(Bez) radność wychowania...?*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, Kraków, 2007, s. 49.

do zwyczajnych imprez rozrywkowych, mających charakter swobodnego show – ‘chleb i igrzyska’ zamiast misterii przemiany wewnętrznej⁶³.

W kontekście powyższych wypowiedzi Drewermanna warto zgłosić postulat, aby współczesna pedagogika nie stroniła od duchowości, także tej jednoznacznie zakorzenionej w konkretnych religiach⁶⁴. Podobnie dotyczy to także wychowania przez sport, który kryje w sobie ogromny potencjał duchowy, religijny i ascetyczny⁶⁵. Standardowe pojęcia, jak wyrzeczenie, ofiara, miłosierdzie, skupienie, praca nad sobą, przemiana, zwycięstwo nad samym sobą, nie są bowiem obce ani duchowości ani sportowi – wyrażają wręcz ich istotę.

Konkluzja – *Fair play* i duchowość jako uniwersalne kategorie pedagogiczne

Jak wspomniano we wstępie do niniejszego przedłożenia, zasada *fair play* przysparza niemałych trudności w należywym jej respektowaniu nie tylko w zastosowaniu do rywalizacji sportowej, lecz także do innych obszarów i dziedzin życia społecznego. Jej uniwersalizacja zdaje się niejako „grać” przeciwko niej samej. Wysokie standardy moralne, jakie kryją się pod tym pojęciem, zdają się wielu reprezentantom tych

⁶³ E. Drewermann, *Chrześcijaństwo i przemoc*, s. 263.

⁶⁴ Na ten temat warto zapoznać się ze stosownymi publikacjami: R. Feeney, A.J. Bevilacqua, *A Catholic perspective*, Aquinas Press, [Marysville, Wash.] 1995; M. Amara, *An Introduction to the Study of Sport in the Muslim World*, [w:] B. Houlihan (red.), *Sport and Society: A Student Introduction*, SAGE Publications Ltd, 1 Oliver’s Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom, 2010; J.S. Gurock, *Judaism’s encounter with American sports*, Indiana University Press; EBSCO Industries, Inc, Bloomington, Birmingham, AL, USA 2005; A. Synnott, C. Putney, *Muscular Christianity: Manhood and Sports in Protestant America, 1880-1920*, „Sociology of Religion” 2004, nr. 3; T. Benn, *Muslim Women and Sport*, Routledge 2010; D. MacDonald, D. Kirk, *Pedagogy, the Body and Christian Identity*, „Sport, Education and Society” 1999, nr. 2; W.J. Baker, *Playing with God*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2007; C. S. Prebish, *Religion and sport*, Greenwood Press, Westport, Conn. 1993; S. J. Hoffman, *Sport and religion*, Human Kinetics Books, Champaign, IL op. 1992; A. Parker, J.S. Weir, *Sport, spirituality and Protestantism: A historical overview*, „Theology” 2012, nr. 4; A. Remillard, *Sports and Religion in America*, [w:] A. Remillard (red.), *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, Oxford University Press, 2016.

⁶⁵ Por. G. Wydra, *Sportpädagogik zwischen schulischer Pflicht, Gesundheitsorientierung und Erlebnishunger*, s. 60.

dziedzin wyraźnie przeszkadzać, szczególnie gdy utrudniają, opóźniają bądź wręcz uniemożliwiają osiągnięcie zamierzonych celów (sportowych, społecznych, ekonomicznych). Stąd wypowiedzi formułowane ogólnie i z ostrożnością z obawy przed społeczną obstrukcją, aby zasady tej po prostu nie uwzględniać. Nie byłoby to jednak uzasadnione. Sprzymierzeńcem takiej opinii może być właśnie duchowość. Jak nie do pomyślenia jest religia bez duchowości (zamienia się w trudną do akceptacji organizację o niejasnym przekazie), tak podobnie trudno wyobrazić sobie rywalizację sportową bez *fair play*. Tej ostatniej nie należy jednak sprowadzać do prostego postulatu uczciwości, tak jak duchowości nie należy sprowadzać tylko do pobożności, czy wysokich standardów moralnych. *Fair play* streszcza mniej więcej to, co kryje się pod pojęciem duchowości. Jest pewnym sposobem egzystencji otwartej na głębszy wewnętrzny wymiar, otwartej bezinteresownie na drugiego człowieka. Nie jest jedynie aspektem rywalizacji sportowej, szlachetną normą, przepisem, zaleceniem, lecz samą istotą sportu.

Przy zaprezentowanym wyżej podejściu obydwie kategorie wydają się wyjątkowo przydatne w obszarze pedagogiki, która nie powinna pozwolić się sprowadzić do roli praktycznego przewodnika po bieżącej rzeczywistości, lecz podejmować działania w kierunku takiego przygotowania adeptów poszczególnych dziedzin życia społecznego, aby ci nie tylko się w tej rzeczywistości odnajdywali, lecz także, a może przede wszystkim odkrywali w niej głębszy sens oraz sami jej ten sens nadawali.

Zakończenie

W zaprezentowanym tekście podjęto problem zapoznanych w kulturze oraz m.in. w praktyce pedagogicznej wychowawczych i edukacyjnych walorów duchowości, która o należne sobie miejsce dopomina się na wielu obszarach ludzkiej aktywności, w tym w sporcie, którego rola także została niesłusznie zredukowana do wymiaru ludycznego, do formy spędzenia wolnego czasu, bądź też do jednego ze sposobów troski o ciężką fizyczną. Duchowość sportu to dziedzina, która z pozoru dość powszechnie pojawia się debacie publicznej, niemniej przy wnikliwszym oglądzie cierpi na deficyt naukowych analiz i diagnoz. W tekście przywołano dorobek niektórych autorów, którym przywrócenie sfery wartości w pedagogice leży szczególnie na sercu. Specyficzny kontekst wychowania przez sport każe także zwrócić się w tym obszarze ku pro-

blematyce duchowości. Sport bowiem wyrasta z duchowości religijnej, a w dobie kryzysu religii duchowość tę przetwarza na wartości określane mianem humanistycznych. Należałoby się zastanowić, czy owo przemianowanie wartości religijnych w humanistyczne nie jest przypadkiem formą kapitulacji przed konsekwentnym marginalizowaniem i ignorowaniem samej religii, która, zgodnie z badaniami wybranych autorów, okazuje się jednym z czynników rozstrzygających o jakości i skuteczności sportowej rywalizacji. Wielu autorów przywołanych w przedłożonym tekście otwarcie, mimo sprzeciwu i obaw ze strony innych, odwołuje się do duchowego doświadczenia sportowców i do duchowości religijnej, które także w obszarze sportu doznaje specyficznej afirmacji. Przy takim podejściu sport staje się skutecznym czynnikiem podnoszącym jakość edukacji i wychowania. Jego duchowy wymiar streszcza się w rozwiniętej znaczeniowo i rozszerzonej zakresowo zasadzie *fair play*.

Bibliografia

- [1] AMARA M.: *An Introduction to the Study of Sport in the Muslim World*, [w:] B. Houlihan (red.), *Sport and Society: A Student Introduction*, SAGE Publications Ltd, 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom, 2010.
- [2] BAKER W.J.: *Playing with God*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2007.
- [3] BENN T.: *Muslim Women and Sport*, Routledge 2010.
- [4] CRUST L.: *Challenging the 'Myth' of a Spiritual Dimension in Sport*, „Athletic Insight. The Online Journal of Sport Psychology” 2006, nr. 2, s. 17–31.
- [5] DHAR N., CHATURVEDI S.K., NANDAN D.: *Spiritual health, the fourth dimension: a public health perspective*, „WHO South-East Asia Journal of Public Health” 2013, nr. 1, s. 3–5.
- [6] DREWERMANN E.: *Chrześcijaństwo i przemoc*, Zakład Wydawn. Nomos, Kraków 1996.
- [7] DURAND G.: *Wyobraźnia symboliczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa C 1986.
- [8] DZIEWIECKI M.: *Kochać i wymagać*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2006.
- [9] EMRICH E.: *Werte im Sport: einige soziologische Anmerkungen über Werte und Wertungen*, „Leistungssport” 2002, s. 24–29.

- [10] FEENEY R., BEVILACQUA A.J.: *A Catholic perspective*, Aquinas Press, [Marysville, Wash.] 1995.
- [11] GADACZ T., *Nauki humanistyczne między bio-, info-, technoa „wciskaniem kitu”*. Metodologiczne podstawy nauk humanistycznych, „Debata Edukacyjna” 2010, nr. 3, s. 5–13.
- [12] GUROCK J.S.: *Judaism’s encounter with American sports*, Indiana University Press; EBSCO Industries, Inc, Bloomington, Birmingham, AL, USA 2005.
- [13] HOFFMAN S.J.: *Sport and religion*, Human Kinetics Books, Champaign, IL op. 1992.
- [14] HURYCH E.: *The perception of spirituality in different selected areas of movement activity*, [w:] I. Jirásek; J. Kosiewicz, D.N. Jr Roberson (red.), *THE 3th International Society For The Social Sciences Of Sport Conference*, Olomouc 2012.
- [15] JIRÁSEK I.: *Religion, Spirituality, and Sport: From Religio Athletae Toward Spiritus Athletae*, „Quest” 2015, nr. 3, s. 290–299.
- [16] KOWALIK K.: *Fair play między moralnością a prawem na przykładzie religii i sportu*, [w:] Z. Borysiuk; J. Kostorz (red.), *Fair play w sporcie, edukacji i życiu*, Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii Politechniki Opolskiej; Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2017.
- [17] KOWOLIK P., POŚPIECH L.: *Istota wartości i ich znaczenie w edukacji*, „Nauczyciel i Szkoła” 2009, 3–4, s. 21–33.
- [18] MacDONALD D., KIRK D.: *Pedagogy, the Body and Christian Identity*, „Sport, Education and Society” 1999, nr. 2, s. 131–142.
- [19] NOH Y.-E., SHAHDAN S.: *A systematic review of religion/spirituality and sport: A psychological perspective*, „Psychology of Sport and Exercise” 2020, s. 1–11.
- [20] OLBRYCHT K.: *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, „Pedagogia Christiana” 2012, nr. 1, s. 89–104.
- [21] PARKER A., WEIR J.S.: *Sport, spirituality and Protestantism: A historical overview*, „Theology” 2012, nr. 4, s. 253–265.
- [22] PREBISH C.S.: *Religion and sport*, Greenwood Press, Westport, Conn. 1993.
- [23] PYTLIK K.: *Ku humanizmowi jutra*, [w:] Z. Marek; M. Madej-Babula (red.), *(Bez)radność wychowania...?*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, Kraków, 2007.

- [24] REMILLARD A.: *Sports and Religion in America*, [w:] A. Remillard (red.), *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, Oxford University Press 2016.
- [25] SOLECKI R.: *Duchowy wymiar wychowania*, „Debata Edukacyjna” 2010, nr 3, s. 67–77.
- [26] STEPULAK M.Z.: *Psychologiczny wymiar wychowania poprzez sport*, [w:] P. Mazur (red.), *Wychowanie poprzez sport*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełm 2014.
- [27] SYNNOTT A., PUTNEY C.: *Muscular Christianity: Manhood and Sports in Protestant America, 1880–1920*, „Sociology of Religion” 2004, nr. 3, s. 311.
- [28] SZMYD K.: *Wartości i antywartości. W stronę szkoły aksjologicznie uniwersalnej*, „Kultura – Przemiany – Edukacja” 2017, s. 113–133.
- [29] TOLEDANO N.: *Looking for God, meaning, physical fitness and beyond: the religious and spiritual space in sport entrepreneurship*, „International Entrepreneurship and Management Journal” 2019.
- [30] WYDRA G.: *Sportpädagogik zwischen schulischer Pflicht, Gesundheitsorientierung und Erlebnishunger*, Saarbrücken 2007.

